

SEÇTİĞİMİZ YOLLAR

Rusya, yirmibirinci yüzyıla ve üçüncü binyıla, 1.Petro'nun ('Büyük Petro' diye de bilinen, 1682-1725 yılları arasında hüküm sürmüş Rusya imparatoru/çarı-e.n) 1722 yılındaki Hazar seferinden beri üç yüz yıldır süregelen trajik bir ihtilafı, tehlikeli bir şekilde dumanı tüten Kafkasya problemini ardında sürükleyerek girdi.

Batı dünyası yirmibirinci yüzyıla ve üçüncü binyıla, agresif İslamla bin yıldan daha uzun süren bir mücadele geçmişini ardında sürükleyerek giriyor. Üstelik, geçmiş yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir İslam rövanşıyla karşı karşıyayız, ve hiçbir siyasi nezaket endişesi, bu keyfiyeti açıkça idrak etmemize engel olmamalıdır.

VII.yüzyılın başında, daha yeni Müslümanlaşmış ve yeni bir enerjiyle dolu Arapların Batı dünyasının ileri karakolu Bizans'a saldırmaya başlamasından itibaren bu tazyik, XVIII. yüzyıla kadar zayıflamadı.

VIII.yüzyıl başında Araplar İspanya'yı fethettiler ve Fransa'ya yürüdüler. Bütün Hristiyan Avrupa tehdit altında kalmıştı. 732 yılında Karl Martel'in Puatye'de (Puvatya, yada orijinal adıyla Poitiers-e.n.) fatihleri durdurması yalnızca bir mola durumu idi.

Şiddetli bir karşı hücum denemesi olan iki asırlık Haçlı Seferleri, başarılı olamadı. Savaş sancağını, Bizans'ı dize getiren, Balkanları zapt eden, XVII. yüzyıl sonunda Polonya kralı Yan Sobieski tarafından durdurulacakları Viyana'ya kadar ulaşan Osmanlı Türkleri devralmıştı.

Geçen binyılda İslam dünyası, orta çağlarda Avrupa'yı ciddi şekilde geride bırakarak kültürün her alanında muazzam başarılarla imza atmıştır. Bu dünyada coşkun bir manevi hayat vardı. Türk ve Pers imparatorlukları muazzam sahaları kapsıyordu, en önemli deniz yollarını kontrol ediyorlardı. (Timur devletini ve Altın Ordu'yu bir tarafa bırakalım).

XVIII. yüzyıldan itibaren bu hareket tersine döndü. Avusturya, Venedik, Polonya, sınırlarını Türklerin zararına olarak ciddi şekilde genişlettiler.

Rusya, Türk ordularını ard arda bozguna uğratmaktaydı. 1826 yılında kökten dinciliğin dayanağı olan Yeniçeri alaylarını topa tutan Sultan II. Mahmud'un Avrupalılaşıma çabası başarılı olamadı. Osmanlı İmparatorluğu, Rusya'nın ve iç sorunlarının baskısı altında, hızla bir süper devletten, üçüncü sınıf bir devlete dönüşüyordu. İran bu noktayı daha önce geçmişti. Bir zamanların bu Müslüman süper devletleri, ortak Avrupa oyununda, özellikle de Asya'da tutunmaya çalışan Rusya'ya karşı İngiltere ve Fransa'nın tezgahladığı karmaşık entrikalarda birer piyon haline gelmişlerdi.

XIX.yüzyılın ilk çeyreğinde tüm Avrupa hudutlarında, güçlü bir savaşçı ruhla donanmış olarak İslam, sadece Kafkasya'da mevcuttu. Orada İslam'ın nisbeten genç, Çeçenistan'da ise çok daha genç bir din oluşu önemli bir faktör olsa gerektir. Köhne despotik oluşumlar halindeki Orta-Asya hanlıkları, Kafkasya'nın özgür dağlı topluluklarıyla askeri anlamda hiçbir şekilde kıyaslanamazdı.

Lakin Avrupa ve İslam dünyasının bu ölümüne yarışması hiç de yalnızca bir askeri-teknik yarışma değildi. Bu aynı zamanda manevi enerjiler arasındaki bir yarışmaydı da. Ve yeni zamanlarda Avrupa öncelikle bu yarışmada galip gelmeye başlamıştı.

Lermontov, "Spor" (tartışma-ç.n.) adlı temalı şiirinde "Köhne Doğu" diyecekti. Kafkasya'nın fethinin ideologlarından birisi, A.Rostislav Fadeyev 1860 yılında şöyle yazacaktı:

"Müslümanlık dünya üzerinde ateşten bir ırmak gibi aktı ve şimdi hala, dışarıdan nüfuz ettiği yerlerde korkunç yangınlar çıkarmaktadır, Kafkasya buna örnektir.< ...> Rusya için Kafkasya berzahı hem Rusya'dan Asya kıtasına uzatılan bir köprü ve hem de Orta Asya'yı düşmanca etkilere kapatan bir sed, ve her iki denizi, Karadeniz ve Hazar denizini savunan bir ileri istihkamdır. Bu bölgenin işgal edilmesi öncelikli bir devlet gerekliliği idi. Lakin, Rus kavmi Kafkasya eteklerine ulaşacak kadar erişkinleştğinde, dağlarda artık her şey değişmişti.

Avrupa Rusyasından sökülüp atılan İslamizm, Asya ve Müslüman dünyasının doğal seddi olan Kafkasya sıradağını ele geçirmek için üç asır boyunca yılmadan çalıştı, ve amacına ulaştı.<...>. Önceki Hristiyan kabileler yerine biz dağlarda Müslüman fanatizminin en azgın bir mücessem halini bulduk. Bu devasa hisara yapılan taarruz altmış yıl sürdü: zayıf düşmüş Asya dünyasını çoktan terk etmiş olan eski zaman Müslümanlığının

tüm enerjisi, bu dünyanın sınırında, Kafkas dağlarında yoğunlaşmıştı. Mücadele acımasızdı, verilen kurbanlar korkunç boyutlardaydı.”

Bir tarihçi ve siyasi düşünür olarak General Fadeyev hiç de vazgeçilmez bir figür değildi. Onun retrospektif görüşleri tamamen o anın somut emperyal hedefleriyle belirlenmiştir. Ama bu durumda gözlemleri pek çok bakımdan gerçeğe uygundur. Kafkas dağlarının XIX.yüzyıldaki kararlı direnişi, tarih felsefesi anlamında (şüphesiz, daha pek çok başka yönü de vardı) İslamın artçı savaşı idi.

İslam geri çekiliyordu. İngiltere ve Fransa, yüce Arap halifelikleri ve Bab-ı Ali'nin (Osmanlı idaresi-e.n.) mirasçısı olan ülkeleri adım adım sömürgeleştiriyor, Rusya ile birlikte aşağılayıcı bir mağrur eda ile Osmanlı'nın ve İran'ın kaderlerine hükmediyorlardı. Aşağılama; anahtar kelime bu olsa gerek. Aşağılanma ve geçmişin ihtişamını hatırlayan güçlü bir hafıza, tehlikeli bir karışımdır. Her toplumda, bu tehlikeli karışımı siyasi bir harekete dönüştürecek radikal gruplar bulunur.

İslamın rövanşından söz ederken, tam da bu gruplardır kastettiğim, aşağılanan ve hakarete uğrayan İslam dünyasının enerjisinin yoğunlaştığı – Kafkas dağlarında zirveye ulaşan - gruplar. Bazen, pragmatik açıdan bakıldığında, bu irrasyonel enerji, çok geniş halk kitlelerine yayılmaktadır. Humeyni İran'ında bunu gözlemlemiştik. Aşağılanan bir toplum, tarihi onurunu çağdaş araçlarla koruyamadığı zaman, idealize edilmiş geçmiş devreye girmektedir. İşte o zaman cereyan eden şey, bir tarafa saçma görünürken, diğer tarafa sağlam bir şekilde gerekçelendirilmiş görünür. Radikal İslamcı, hiç de sıradan Avrupalının içinde yaşadığı psikolojik alanda değildir ve her türlü pederşahi teşebbüs, sadece tarihi gücenmişlik duygusunu derinleştirmeye yarar.

Tarihsel süreç bir bütündür. Enerjinin kaybolmamasına dair fizik kanununa paralel olarak, tarihi enerjinin kaybolmaması kanunundan da bahsedebiliriz.

Ahfad nesiller, uzak atalarının başlattığı olayların ağır sonuçlarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. ABD'deki ırksal problemler böyledir. İslam radikalizmi problemi böyledir. Rusya için Kafkasya problemi böyledir.

Ayetullah Humeyni ve Bin Ladin hiç de öyle sıradan birer iktidar düşkünü değildirler, hele aptal, hiç değildirler. Onlar temelde farklı bir dünya görüşünün insanlarıdır ve işte bu nedenle onlarla Avrupalı mantığıyla müsabakaya girmek anlamsızdır.

Dünya görüşleri arasında, bir sonraki binyıla yükselerek akan ihtilafın çözüm yolu uzun ve çetindir. Ve çözüm yolunun olmazsa olmaz şartı, gerçekliğin akliselimle değerlendirilmesidir. Büyük Kafkas Savaşı deneyiminin gösterdiği gibi, bu akliselimin eksikliği, durumun trajikliğini kaçınılmaz olarak daha da derinleştirecektir.

10 Ağustos 1837 tarihinde Kafkas Kolordusu kumandanlığının askeri-sefer dairesi başkanı, kumandanı General Rozen'e bir "gizli evrak" yollamıştı:

"Ekselanslarının geçen Temmuz ayının 22'sinde, Tuğgeneral Fezi kumandasındaki müfrezenin müstahkem Tilitli köyünü zapt ettiğini, bunu müteakiben Dağıstanlı canavar Şamil'in teslim olduğunu, Rusya tabiiyetini and içerek kabul ettiğini ve rehine verdiğini haber veren raporu üzerine, Devletli İmparator, Şamil'e ve yakın adamlarına, Majestelerinin Transkafkasya'yı ziyaretinden istifade ile bizzat Majestelerinin huzuruna çıkarak aff-ı şahane dilemesini ve önceki cürümlerinden samimiyetle pişmanlık duyduğunu ifade ederek sadakat andı içmesini telkin etmenin, Majesteleri nezdinde kabule şayan olacağından Ekselanslarını haberdar etme görevini bana lütfetti."

Kafkasya'da o tarihte mevcut gerçek durumun ışığında bu "gizli evrak", uzun bir yanılgı silsilesi üzerine inşa edilmiş bir şaka belgesi gibi durmaktadır. General Rozen, askeri bakımdan zor durumda kalan Şamil'in kurnaz manevralarını, içtenlikle Rusya vatandaşı olma arzusu sanmıştı, Petersburg ise, kendi malumat ve anlayış düzeyiyle, "Dağıstan canavarı" Şamil'in imparatorun ayaklarına kapanarak af dilemesini talep ediyordu. Diğer taraftan Şamil, daha yirmi iki yıl sürdüreceği – çoğu zaman da ciddi başarılarla – savaş için aktif olarak kuvvet toplamaktaydı. Rus ordusunun alacağı en ağır yenilgiler daha ileride idi...

Şamil'in imam olduğu, Kafkas savaşının ise hiç de nihayete ermiş gibi görünmediği 1830'lu yılların ortasında, Kafkas Kolordusu kumanda karargahında, Petersburg'da da savaş bakanlığında, aktif bir şekilde fetihleri genişletme, Orta Asya üzerinden Hindistan'ı ele geçiren İngilizlere karşı yürüme planları yapıyordu. Orta Asya'nın er veya geç fethedileceği konusunda ne Petersburg'un ne de Kafkasya kumandanlığının şüphesi vardı. Yermolov, gelecekteki savaş sahnesini tanımak amacıyla keşif seferleri yaptırıyordu. Genelkurmay da aktifti. Yetenekli bir asker olan, Puşkin'in

(Aleksandr Puşkin, ünlü Rus şairi ve yazarı-e.n.) okul arkadaşı ve dostu Volhovskiy, yıllarca bu seferlere katılmış ve bu keyfiyet, bütün Dekabrist (Rusya’da çarlık rejimine karşı 14 Aralık 1825’de yapılan ilk ve başarısız ayaklanmaya katılanlara verilen ad.-e.n.) gizli cemiyetlerinin değişmez üyesi olduğu halde onu kürek cezasından kurtarmıştı; 1825 yılında Asya’da idi.

Emperyal fikirler, devletin gerçek imkanlarını hızla geride bırakıyordu.

1835 yılı başında, Kabil hükümetinin kendilerine Rusya ile yakınlaşma konusunda görüşme yapma görevi verdiği iki Afganlı Tiflis’e geldi. Büyük bir ciddiyetle karşılandılar ama, kısa süre sonra yetkilerinin şüpheli olduğu anlaşıldı. O tarihte artık Kafkas Kolordusunun kurmay başkanlığına yükselmiş olan aynı Volhovskiy, görev seyahatinde bulunan kolordu kumandanına şöyle yazıyordu:

“İradeniz uyarınca Afganlılara, durumlarının elverdiği kadar iyi bakılmaktadırlar. Mirza, Oleniç’in yanında, hoş bir bahçesi olan kır evinde kalıyor. Han ise, Pribil evinden Pototskiy’in bahçeli mazbut dairesine taşındı, hiçbir ihtiyaçları olmayıp, mebzul bir şekilde beslenmektedirler, ancak, hiçbir yere gidemiyorlar, zira sahtekarlıkları duyulduğu için, ahali onlara haydut demeye başladı. <...> Üstelik, eğer şehirde gezmelerine müsaade edilirse, kaçmaya teşebbüs etmeleri çok muhtemeldir.”

Gene de kolordu karargahı, elçilikleri şüpheli olsa da Afgan oldukları muhakkak olan bu insanların ikametinden maksimum istifadeyi sağlamıştı. Üsteğmen Stişinskiy, bunlardan ayrıntılı bilgi toplamakla görevlendirilmişti ve Stişinskiy bu bilgilerin üzerine Afganistan’a dair Avrupa literatürünü de ilave ederek, enteresan bölümler içeren “Afganlılara Dair Anılar” başlıklı ayrıntılı bir layiha hazırlamıştı.”Anılar”, Afganlıları şöyle tarif ediyordu:

“Afganlılar, bütün dağlılar gibi sağlam yapılı, mevzun vücutlu, çehreleri anlamlı, yiğit görünüşlü, savaşçı karakterdedirler; gözüpek ve savaşın zorluklarına katlanmaya meyyaldirler, ilkel özgürlüğü severler, soygunculuğa eğilimli olup, atalarının geleneklerine ve hurafelerine bağlıdır.”

Afganistan’daki durum, çok karışık ve dış müdahaleyi kışkırtıcı olarak değerlendiriliyordu. “Anıları” okurken, Rus ordusunun gelecekteki faaliyet sahnesinin tarif edildiği duygusuna kapılmamak mümkün değil.

Ve bu, Rus askerlerinin Afganistan’a yönelik dikkatli profesyonel ilgisi- nin daha başlangıcı idi. Bu ilgi, XIX.yüzyıl boyunca birkaç defa direkt ilhak noktasına yaklaşacak, XX. yüzyılda da yıpratıcı bir savaşla son bulacaktı...

Rus emperyal bilinci, asırlar boyunca mahvedici bir inatçılıkla, Kafkasya ile ilgili taktik ve stratejisinin temelini oluşturacak aynı stereotipleri tekrar tekrar üretmeye devam etti. Çağdaşımız bir yazar, 1920’de Kafkasya’daki direnişi bastıran Kızıl Ordu’nun icraatlarını şöyle naklediyor:

“Onlar (Kızıl Ordu birlikleri-Y.G.) dağ geçitlerinden cephane nakledilen Gürcistan sınırını kapattılar (Dağıstan’da hiçbir zaman silah sıkıntısı çekilmedi). Kızıl Ordu önce Dağıstan ve Çeçenistan’ın düzlük bölgelerini işgal edip, ardından da yavaş yavaş dağlara doğru ilerledi. Çatışmalar, hayatta kalan isyancıların dağılarak ulaşılmaz dağ boğazlarına ve mağaralara sığındığı 1921 yazına kadar devam etti. Direniş gene de devam etti: Sovyet memurlarının, komünist ve polislerin katli fasıla vermiyordu.”

Günümüze pekala uygun düşen bu şema, XIX. yüzyıl boyunca aynı sonucu doğurmaya devam etti. Sorun şurada ki, merkezi idare, asıl vurguyu güç kullanma üzerine yaparak, mütemadiyen en kolay yolu seçiyordu. Gerek devrim öncesi iktidarın gerekse Sovyet iktidarının halkın geleneklerini hesaba katma ve yerel liderlere dayanma girişimleri insicamsız ve çelişkili oldu.

Tarihçi ve felsefeci Georgiy Fedotov 1937 yılında şöyle yazıyordu: “Kafkasya’da hiçbir zaman nihai bir barış olmadı.” Bu da gerçektir. Fakat asıl tehlike, Rusya makamlarının, gerginlik dönemlerinden sonra kendilerini ve dünyayı ısrarla bunun aksine inandırmaya çalışmalarındaydı.

Ve, çeşitli yoğunluk düzeylerinde kesintisiz devam eden bu trajik ihtilalden gerçekçi ve sağlam bir çıkış yolu arama zahmetine katlanmıyorlardı. “Çeçenskiy Krizis” (Çeçen Krizi ç.n.) konusunun uzmanı yayın, 1995 yılında şöyle yazıyordu:

“Tarihçiler, XX. yüzyılda “Çeçen sorununun kuvvet yoluyla çözümü” yolunda bugünkü ihtilafın yegane örnek olmadığını biliyorlar. Çeçenistan’ı “bastırmak” için ilk büyük operasyon 1922 yazında Kızıl Ordu birlikleri tarafından yapılmıştı. Operasyon sırasında birkaç yüz tüfek ve üç makinalı tüfek müsadere edilmiş ve, birkaç “haydut” evi yakılmıştı. Üç yıl sonra aynı şekilde bir operasyonda Kızıl Ordu’nun 6 bin askeri görev alıyordu. 23 Ağustos’tan 12 Eylül’e kadar 16 yerleşim yeri havadan bombalanmış ve 100’den fazlası topçu ateşine utulmuş, 119 “haydut unsur” evi yakılmıştı. 25 bin tüfek ve 4 binden fazla revolver ele geçirilmişti. 1929 Aralık ayında Kızıl Ordu ve GPU’nun (NKVD bünyesinde Devlet Siyasi İşler İdaresi ç.n.)

zırhlı araçlar ve hava gücü yardımıyla yeniden bir Çeçen isyanını daha bastırması gerekmişti.”

Kanlı bir şekilde bastırılan Çeçenistan'daki isyanlar, iç karartıcı bir devamlılıkla 1944 yılına kadar sürdü. 1938 yılına gelindiğinde, Çeçenistan'daki isyancılar, siyasi-kriminal karakterde tam 98 eylem yapmışlardı. Sovyet yönetim kademesinden 49 kişi öldürülmüştü.

Savaş sırasında (II.Dünya Savaşı-e.n.) GPU elemanları, tenkil operasyonlarında 20 bin civarında isyancı öldürmüşlerdi. Üstelik erkek nüfusun büyük kısmı cephede iken...

Savaşın sonra, yetkililerin elinde, kaderin cilvesiyle aynı cephede silah arkadaşlığı sınıfına dahil olmuş olan Çeçen savaş gazilerine dayanmak gibi eşsiz bir imkan doğmuştu, ama Stalin rejimi, gaddarlıkta bütün önceki örnekleri geride bırakarak, daha önce denenmiş yolu seçti...

İmparatorluk yönetiminin bir balta inatçılığıyla Çeçenistan'a ve tüm Kafkasya'ya, onun doğasına aykırı bir hayat tarzını dayatma çabaları, Avrupa siyasi medeniyetinin Avrupalı olmayan dünya ile karşılıklı ilişkilerinin ruhuna uygun düşmektedir. Özellikle de İslam dünyasıyla ilişkilerin. Fakat, XX. yüzyılın ikinci yarısında Batı ülkeleri daha esnek bir ilişki sistemine geçerken, Rusya pek çok konuda olduğu gibi fena halde geç kalıyordu. Kemikleşmiş Sovyet sistemi çökerken, yeni demokratik iktidarı, Kafkasya ile karşılıklı ilişkilerde asırlar içerisinde oluşturulmuş sistem yerine acilen yeni bir şey bulma ihtiyacıyla karşı karşıya bıraktı. Yeni iktidara eskisinden pek çok şey miras olarak kalmıştı, halen bununla baş edebilmiş değildir.

1996 yılından sonra iktidara gelip de yalnızca isyancı siyasi-kriminal davranış modelini yeniden üretmekten başka bir şey yapamayan yeni ayrılıkçı elit de bu sorunla baş edemeyecekti.

Her iki taraf da öldürücü stereotiplerin eline esir düşmüştü...

Hem tek tek fertlerin, hem de büyük grupların tarihi hafızasının tehlikeli bir özelliği vardır; parçalı olmak. Milli düşmanlık ve ayrılıkçılık, kültürel ve devletsel self determinasyonun radikal biçimleri çoğu zaman bu parçalılığın neticesidir. Yalnızca güçlü ve eğitilmiş akıllar resmin bütününe görebilir. Bu kategoriden insanlara aydın denir.

Rusya'nın gelecek yüzyıl için temel vazifelerinden birisi, bu kategoriye “yetiştirmektir.” Vatandaşlara kendi prensipal parçalı geçmiş modelini agresif bir şekilde öneren ne mutlakiyet idaresinin ve ne de komünist devletin bu kategorinin mevcudiyetinden çıkarı vardı ve, her fırsatta onu

ezmeye çalışıyorlardı. Birisi mit üzerine, diğeri bir bayağı yalan üzerine kurulmuş bu devletler, her şeyden çok bilhassa geçmişin bütüncül ve objektif bir resminin ortaya çıkmasından çekiniyorlardı, çünkü böyle bir resmin algılanması kaçınılmaz olarak iktidarın adil ve meşru olduğu tasavvurunu yıkacaktı.

Hristiyanlık ve İslam, iki büyük dünya görüşüdür. Her ikisi de asırlar boyunca kendi içlerinden ölümcül radikalizm patlamaları yarattılar. Hristiyanlık kendi aşırılıklarıyla başa çıkabildi, İslam çıkamadı. Sebepleri malum. Onlardan daha önce söz etmiştik. Muzaffer Hristiyan devletleri, Arap ve Osmanlı baskısından doğan aşağılanmışlık duygusunu çoktan aşmışlardı. Yenik İslam dünyası, ıstıraplar içinde bu arınmadan geçiyor, görünüşe bakılırsa bu kısa sürede olmayacak. İslamın radikalleri kendi kendilerini eğitirlerken, uyarıcı narkotik etkisi gösteren parçalı tarih tasavvurlarını kullanmaktadırlar.

Bunun, kendi uzak geçmişlerinde de olsa ulusal aşağılanma duygusunu yaşamış halklar için de geçerli olduğunu söylemek lazım. Burada, birkaç asır boyunca Osmanlı hakimiyeti altında yaşamış olan Sırpı hatırlatabiliriz. Ayrıca, gaddar XVIII. yüzyıla kadar Moğol hakimiyeti travmasını üzerinden atmaya çalışan Rusya'nın kaderinde bu telafi açlığının rolü az buz değildir.

XXI. yüzyıl ya tarihi tasavvurların eşitlenmesi, eski düşmanlarda bu tasavvurların birbirine yakınlaşması çağı olacak – bunun için her iki tarafın bilinçli olarak karşılıklı adım atması gereklidir - ya da İslam radikalizminin yoğunluğu artarak halkların ve ülkelerin mukadderatını parçalayacaktır.

Rusya ve Kafkasya'nın karşılıklı ilişkileri, bu ilişkilerin önümüzdeki yıllarda alacağı istikamet, XXI. yüzyıl için çok önemli bir gösterge olacaktır.